

Helyesejtés-tanítás

Tartalom

Mit jelent a helyesejtés-tanítás második osztályban?	4
Hogyan célszerű lebonyolítani a helyesejtés-felmérést?	4
Beszédfejlesztés	6
Mint jelent a beszédfejlesztés a második osztályban?	7
Mi a kommunikáció?	7
Melyek az emberi kommunikáció tényezői?	7
Melyek az emberi kommunikáció funkciói?	9
Mit jelent a kapcsolatfelvétel tanítása?	9
Hogyan irányítsuk a köszönési szokások alakulását?	9
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	10
Hogyan gyakoroltatjuk a megszólítást?	10
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	11
Hogyan gyakoroltatjuk a bemutatkozást?	11
A kapcsolatfelvételre vonatkozó tanulásirányítási normák	11
Mit jelent a szándéknyilvánítás tanítása?	12
Hogyan tanítjuk a felszólítást gyerekek körében?	12
Hogyan gyakoroltatjuk a kérést, tudakozódást gyerekek és felnőttek körében?	13
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	13
A tanulásirányítás normái	13
Mit jelent a meghívás tanítása?	14
Hogyan tanítjuk a meghívást?	14
A tanulásirányítás szakaszai	14
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	15
A tanulásirányítás normái	15
Mit jelent a véleménynyilvánítás tanítása?	15
Hogyan tanítjuk a véleménynyilvánítást?	16

A tanítás szakaszai	16
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	16
Az elemzésekre vonatkozó normák	16
Mit jelent az elbeszélő és a leíró szövegek alkotásának gyakoroltatása?	17
Hogyan gyakoroltatjuk az elbeszélő és a leíró típusú szövegek alkotását?	17
Hogyan gyakoroltatjuk a mesebefejezést?	17
Hogyan gyakoroltatjuk az elbeszélő szövegek alkotását?	18
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	18
Hogyan gyakoroltatjuk a leíró szövegek alkotását kis csoportban?	19
Hogyan tanítjuk a tér leírását?	19
Mit jelent a személyek leírásának tanítása?	19
Hogyan tanítjuk az életkorokat?	19
Hogyan tanítjuk a testtömeg fogalmát?	20
Hogyan tanítjuk a testalkat jellemzőit?	20
Hogyan tanítjuk a személyleírást?	20
Hogyan tanítjuk a tárgyak leírását?	21
Hogyan gyakoroltatjuk az üzenetközvetítést?	21
A tanulásirányítás normái	21
Hogyan gyakoroltatjuk a hirdetést?	22
Az elbeszélő és a leíró jellegű szövegek gyakoroltatására vonatkozó tanulásirányítási normák	22
Mit jelent a tudakozódásra való válaszolás tanítása a 2. osztályban?	22
Hogyan tanítjuk az apa és az anya születési helyét és idejét?	23
Hogyan tanítjuk a testvérek születésének helyét és idejét?	23
Hogyan tanítjuk a vezetéknev és az utónév sorrendjét?	23
Hogyan tanítjuk meg, ki mikor használhat becenevet?	24
Hogyan tanítjuk meg, mi a ragadványnév?	24
Hogyan tanítjuk a tudakozódásra való válaszolást a nem adatszolgáltató helyzetekben?	25
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	25
A tanulásirányítás normái	26

Mit jelent a helyesejtés-tanítás második osztályban?

Második osztályban a gyerekeknek ugyanazokat a gyakorlattípusokat tanítjuk, amelyeket első osztályban már bevezettünk. Ezért nem kívánjuk itt ismételtensorolni a tanításhoz nélkülözhetetlen, ún. szubsztantív jellegű ismereteket (mi a vegyes mélylégzés, mi a hangsúly, a hanglejtés stb.), sem a tanítás hogyanjára vonatkozó tudnivalókat és normákat. Mindez részletesen megtalálható az 1. osztályos *Tanítási programban*. Az egyes gyakorlatok viszont második osztályban már összetettebbek, nehezebbek, ezeket a 2. osztályos *Feladatgyűjtemény* tartalmazza. Továbbra is *naponta* kell ún. „szinten tartó” helyesejtési tréningeket végeztetni a gyerekekkel. A légző-, az artikulációs-, a hangsúly- és az időtartam-gyakorlatok nem maradhatnak el egyetlen nap sem. (*A tanító* 1985. decemberi számában a *Helyesejtés-tanítás* című cikkünkben táblázatban összefoglaltuk az egyes gyakorlattípusok végeztetésének időadatait.) A tréningekben valamennyi tanulónak, még a legjobb kiejtésűeknek is részt kell venniük, mivel a rendszeres gyakorlás elmaradása a visszafejlődés veszélyével jár.

Azon túl, hogy frontális osztálymunkában, közösen végeztet helyesejtési tréningeket a pedagógus, át kell térnie az egyénre szabott korrekcióra és fejlesztésre is. Szinte valamennyi helyesejtési probléma előfordul, ha egy osztály egészét tekintjük. Ennek feltérképezésére a pedagógusnak felmérést kell végeznie lehetőleg a tanév elején, szeptemberben.

Hogyan célszerű lebonyolítani a helyesejtés-felmérést?

A helyesejtés minősége elemezhető a gyerekek rögzített hangos olvasása révén. Az *Irodalom* tankönyv *A cár meg a sólyom* című meséjének 2. bekezdése alkalmas arra, hogy szinten minden helyesejtési problémát felszínre hozzon: „*A sólyom elfogta a nyulat. A cár elvette tőle, s azután vizet kezdett keresni, hogy szomjúságát csillapítsa. A domb tövében talált is egy eret. De a víz csak cseppenként szivárgott. Akkor a cár levette nyergéről az ivócsészéjét, s a csepegés alá állította. Mikor a cseppek megtöltötték a csészét, a cár a szájához emelte, hogy igyék. Hirtelen rátelepedett a sólyom a cár kezére, kiverte belőle szárnyával a csészét.*” A gyerekek 5 perces felkészülés után egyenként (elkülönítve) olvassák magóra a szöveget. Majd a rögzített teljesítményt a következő tényezők szerint értékelje a pedagógus:

név	időtartam				artikulációs hibák	hangsúly-hibák	önkéntes mondatzárás	mondatzárás hiánya
	1.	2.	3.	4.				

Az *időtartam* alatti 1. oszlopban jelöljük, ha a gyerek rövid magánhangzó helyett hosszút ejt. A 2.-ban azt, ha hosszú magánhangzó helyett rövidet, a 3.-ban azt, ha rövid mássalhangzó helyett hosszút, a 4.-ben pedig azt, ha hosszú mássalhangzó helyett rövidet ejt a tanuló. Az

időtartam, a hangsúly, a mondatzárások hibái esetén az elkövetett hibák számát jegyezzük fel, míg az artikulációs hibák rovatba a rosszul ejtett hangokat célszerű írni.

A felmérés feldolgozása után közölni kell a gyerekekkel a helyesejtési hibáikat, hisz a korrekcióba őket is be kell avatni. Ezután kis csoportokba gyűjtve az azonos gondokkal küzdő tanulókat, szinte egyénre szabottan kezdődhet el a szisztematikus gyakorlás. Ha nem differenciáltan végeztetjük a gyakorlást, ha a gyerekeket ebbe nem avatjuk be, valamint ha nem rendszeresen gyakoroltatunk, látványos eredményre nem számíthatunk.

A helyesejtés-gyakorlást néhány nyelvhasználati tevékenységgel összekapcsolva gazdaságos végeztetni. Ha hangosan olvastatjuk a gyerekeket, mielőtt hozzákezdenének, figyelmeztessük őket a tipikus hibáik elkerülésére. Helyesírási tréning előtt gyakran adjunk időtartam-gyakorlást a sok időtartamhibával író gyerekeknek. Akik hangsúly- és ritmushibákat követnek el, azokat e szempontokból hibátlanul megtanított versek, mondókák, szövegek mondatásával is tréningeztethetjük. A lepegésről leszokni ugyanis rendkívül nehéz. A lepegő gyerekeket még szóbeli szövegalkotásuk során is szükséges alkalmanként leállítani és korrekcióra kérni, jóllehet ezt a beszédkedv fenntartása érdekében nem tartjuk egyértelműen helyesnek.

Végül le kell írunk, hogy a helyesejtés-tanítás eredményessége egyértelműen attól függ, hogy milyen igényes a pedagógus kiejtése és mennyire fejlett a beszédhallása. Ez tudniillik a feltétele annak az analitikus és korrekciós tevékenységnek, melynek során a tanító megtalálja a hibát tanítványai kiejtésében, és kijelöli a gyakorlás irányát. Mivel a helyes kiejtésre történő nevelésre a családok zöme egyáltalán nem fordít gondot (inkább kitanulja az olvasás- és helyesírás-korrepetitor szerepet), a kiejtés terén egyértelműen szinte a pedagógus mutathat föl eredményeket. Azok, akiknek beszédhallása nem kellően jó, használjanak magnetofont! Rögzítsenek órarészleteket, majd próbálják elemezni, diagnosztizálni mind a saját, mind a gyerekek felvett szövegeit!

Beszédfejlesztés

Mint jelent a beszédfejlesztés a második osztályban?

A beszédfejlesztés – csakúgy, mint az 1. osztályban – a gyerekek *szövegalkotó képességének fejlesztését* jelenti. Az 1. osztályban mindenekelőtt a megszólaltatást, a *beszédkedv biztosítását* tekintettük elsődleges feladatnak. A 2. osztályban arra kell törekedni, hogy a gyerekek *összefüggő* (koherens), az adott *műfajnak megfelelően szerkesztett szövegek alkotására* legyenek képesek. Tehát – a beszédkedv biztosítását továbbra is elengedhetetlennek tartva – hangsúlyos szerepet kap a *beszédfegyelem* szisztematikus kialakítása. Emellett szintén elsőrendű feladatunk az érintkezés illemszabályaira épülő *szokások* – legalább részben történő – *megszilárdítása*, valamint a *kommunikációs normákhoz való alkalmazkodásra készítetés*. Ez évben előtérbe kerül a *nem nyelvi jellegű érintkezési eszközök* helyes használatának tervezett gyakoroltatása (pl.: a *tekintet* irányuljon arra, akinek beszélünk; mindenkivel nem vehető föl bizalmas *távolság*; az *érintésnek*, simogatásnak csak bizalmas kapcsolatokban van helye stb.). Szintúgy sor kerül az érintkezés néhány funkciójának gyakoroltatására is. Pl.: a *figyelemfelhívó* és a *kapcsolatteremtő* funkció gyakorlására *hirdetések* során kerül sor; az elbeszélő, leíró, útbaigazító szövegek gyakorlása az érintkezés *megismertető* funkciójának gyakoroltatását is jelenti. A sérelem, panasz megfogalmazásának, a bejelentés gyakorlásának az *érzelmeket kifejező* (emotív) funkció felismerését és kezelését is kívánatos eredményeznie.

Programunkban a szóbeli szövegalkotás tanításának *nem csupán kísérője, kiegészítője* a kommunikációtanítás, hanem azzal egyenrangú, sőt fontosságát tekintve programunk többi tevékenységével szemben *a kommunikációs fejlesztés prioritást élvez*. A *kommunikációs fejlesztés* a napi tanítás egészét átszövi, *a program minden fejlesztő folyamatának része*. Ahhoz azonban, hogy a kommunikációtanítás szakszerű és körültekintő legyen, elengedhetetlen a kommunikációkutatás néhány tételének ismerete. Az itt következő rövid kommunikációelméleti bevezetőnkben programunk *kommunikációs szemléletű* sikeres megvalósításához kívánunk háttérismereteket nyújtani.

Mi a kommunikáció?^{1*}

Kommunikáció minden, amiben *információcsere* történik *jelrendszerek* segítségével, függetlenül a jelrendszer milyenségétől (pl.: beszéd, írás, mozdulatok, számítógépes nyelvek). Aszerint, hogy kik, mik között megy végbe az információ továbbítása, beszélhetünk

- a) emberek közötti kommunikációról,
- b) ember és állat közötti kommunikációról,
- c) állatok közötti kommunikációról,
- d) ember és számítógép közötti kommunikációról stb.

Melyek az emberi kommunikáció tényezői?

Az emberek közötti kommunikáció a következő tényezőkkel jellemezhető:

1. *szerepek, szerepcsere*;
2. *kapcsolat*;
3. *jelrendszerek*;
4. *üzenet, közlemény*;
5. *körülmények*.

¹ A kommunikációs összefoglaló Farkas Julianna munkája.

Lássuk ezeket részletesebben!

1. Szerepek, szerepcseré

Az, aki kezdeményezi a kommunikációt, az *1. személy*, más néven beszélő, (fel)adó, küldő.

A másik szereplő a *2. személy*, akit hallgatónak, vevőnek, címzettnek is hívnak. Ő az, aki felfogja, megéri az *1. személy* közléseit.

Szerepcseré akkor történik, ha a *2. személyt* az *1. személy* szerepébe kerül és fordítva.

2. Kapcsolat (kontaktus)

A kapcsolat megléte a kommunikáció egyik legfontosabb feltétele. Ha nincs kapcsolat a partnerek közt, a kommunikáció nem jöhet létre vagy megszakad. (Például a címzett nem veszi észre, hogy valaki integet neki az utcán; vagy megszakad a telefonvonal; elvész egy levél.)

3. Jelrendszerek (kódok)

A közlésre szánt gondolatokat a jelrendszerek segítségével teszi a beszélő felfoghatóvá, érthetővé a hallgató számára. Az emberi kommunikáció legfontosabb jelrendszere a *természetes nyelv* (beszéd, írás). A nyelvi (verbális) közléseket kiegészítik a nem nyelvi (nem verbális) kódok. Olyanok, mint például az alábbiak.

- a) *Tekintet*. Tekintettartás és -váltás, a tekintet irányulása, időtartama.
- b) *Arcjáték (mimika)*. Főleg a száj, a homlok, a szemöldök mozgása.
- c) *Vokális kód*. A beszédhang jellemzői – *nem az, amit* mondunk, hanem *ahogyan* mondjuk: hangerő, -magasság, tempó stb.; vagy az olyan megnyilvánulások, mint pl.: a nevetés, a sírás, a sóhajlás.
- d) *Testtartás (kinezika)*. Ide tartoznak a fej, a törzs és a lábak mozdulatai, egymáshoz viszonyított helyzetük.
- e) *Gesztusok*. A kéz és a kar mozgásai, illetve helyzetük. Például integetés, hívás tenyérrel, ujjakkal.
- f) *Térközszabályozás, távolságtartás (proxemika)*. Az egész test hely-, illetve helyzetváltoztatásával valósul meg a közeledés vagy a távolodás a kommunikációs partnerek közt.
- g) *Érintés*. Az emberek megérinthetik egymást a közlés során. Ilyen testi kapcsolat pl.: egy kézfogás vagy egy pofon, egy simogatás.
- h) *Íráskép*. Az írást jellemzi. Más hatása és szerepe van egy gépelt, és más egy kézzel írt szövegnek; nem mindegy, hogy egy kézzel írt szöveg jól olvasható vagy „macskakaparás”.

A sikeres kommunikáció feltétele, hogy a használt jelrendszert mindkét fél ismerje. Ellenpélda az idegen nyelv tudásának hiánya, a megfejtetlen titkosírás, a különböző kultúrák eltérő nem nyelvi konvenciói stb.

4. Üzenet, közlemény

Üzenet egyrészt, az amit az *1. személy* közölni szeretne a *2. személlyel*. A közlésre szánt gondolat a jelrendszerek segítségével válik felfoghatóvá (láthatóvá, hallhatóvá) a *2. személy* számára. A címzett a közleményt felfogja és megéri, üzenetté alakítja át. A megkülönböztetés azért fontos, mert a két üzenet nem mindig azonos az emberi kommunikációban. Példa erre a félreértés: előfordul, hogy valaki kinyilvánítja, féltelmében nevet (közlemény), de a partnere ezt viccelődésnek, komolytalanságnak értelmezi (üzenet).

5. Körülmények

Ide tartozik

- a) a *kontextus*, azaz a nyelvi és tárgyi tényezők;
- b) a *közlés helye*;
- c) a *közlés ideje*;
- d) a *szereplők* előzetes, illetve közös ismeretei.

Melyek az emberi kommunikáció funkciói?

Mindazok a feladatok ide tartoznak, amelyeket az egyes közlések betöltenek a kommunikáció során. Így megkülönböztethetünk

1. *kapcsolatteremtő* (fatikus) funkciót, amely a kapcsolat felvételét, illetve fenntartását szolgálja. Pl.: a köszönés, a megszólítás, a bemutatkozás, a „hallózás” a telefonba.
2. *kifejező* (emotív) funkciót, amikor a kommunikációs partnerek érzelmeiket, érzéseiket fejezik ki. A nyelvi és nem nyelvi jelek egyaránt felhasználhatók érzelmeink kifejezésére, de többnyire a nem nyelvi jelek kerülnek túlsúlyba. (Pl.: mosoly – öröm.)
3. *megismertető* (referenciális) funkciót. A kontextusról és az 1 személyt körülvevő világról szól a közlemény. Főleg nyelvi jelrendszerrel valósul meg. Pl.: időjárásjelentés.
4. *felhívó* (konatív) funkciót. A közleménnyel a beszélő saját szándékának megfelelően akarja befolyásolni a hallgatót. Pl.: kérés; hívás mutatóujjal.

Mit jelent a kapcsolatfelvétel tanítása?

A kapcsolatfelvétel tanításán a köszönés, a megszólítás és a bemutatkozás tanítását értjük. E három – érintkezéssel kapcsolatos – szövegtípus bevezetését, nyelvi formáinak számbavételét, a hozzájuk kapcsolódó illemszabályok tanításának módját az 1. osztályos *Tanítási programban* írtuk le. A továbbiakban csupán azon kiegészítések következnek, amelyek az 1. osztályban megkezdett fejlesztő folyamat módosítását eredményezhetik.

Hogyan irányítsuk a köszönési szokások alakulását?

Feltehetően a leghátrányosabb helyzetű gyerekek is tudják már a köszönés lehetséges nyelvi formáit. Az azonban hasznos lehet, ha az év elején felidézzük, összegyűjtjük a köszönést kísérő nem verbális eszközöket:

- akinek köszönünk, annak illik a szemébe nézni;
- testtel, de legalább arccal illik felé fordulni;
- intéssel csak akkor illik megerősíteni a köszönést, ha valakit nagyon közelről ismerünk;
- ha lehet, a köszönés ideje alatt az addigi tevékenységet illik félbehagyni, felfüggeszteni;
- nem illik harsogva vagy motyogva, az orrunk alatt köszönni;
- ha lehet, ne túl messziről ordítsuk oda az üdvözlést, közelítsük meg az üdvözöltet;
- a közeli ismerősöket illik megszólítani is köszönéskor: *Szia, Peti! Csókolom, Erzsébet néni! Szervusz, nagymama!*

Egy-egy köszönési szokást, egy-egy illemszabályt a fentiek közül érdemes szerepjátékokkal illusztrálni, s a produkciókat az egész osztállyal elemezni. Az elemzés szempontjai lehetnek:

- Ránézett-e a köszönő arra, akinek köszönt?

- Igyekezett-e a köztük lévő távolságot csökkenteni?
- Felé fordult-e?
- A köszönés jól hallható és érthető volt-e?

Az 1. osztályban leírt, a köszönésre vonatkozó illemszabályok mellé a következőket javasoljuk kiegészítésként.

- a) Az iskolában az idegen felnőtteknek is illik előre köszönni (látogatóknak, érdeklődőknek, szülőknek).
- b) Bárkinek, aki a lakásokba belép, illik köszönnötök, visszaköszönnötök, tőlük elköszönnötök.
- c) Bárkinek, aki bárhol megszólít benneteket (érdeklődik, tudakozódik, figyelmeztet valamire), illik köszönni, majd illik tőle elköszönni.

A tavaly tanult illemszabályokat (vö. *Feladatgyűjtemény* 1. osztály) a fentebb leírt módon célszerű fölidézni akkor, amikor az a)–c) pontok alatti illemszabályok megtanítására sor kerül. Lehetőleg a gyerekek fogalmazzák meg az összes illemszabályt, a tanító csak a szituációkat vázolja a szerepjáték alapjául. (*Játsszátok el, hogyan illik fogadni egy idegen embert a lakás ajtajában! X, legyél a vendég, Y, légy a lakó! Készüljetez föl a jelenetre!*) A szerepjáték után fogalmazzák meg a gyerekek a szituációra vonatkozó illemszabályt.

A *gyakoroltatás* a továbbiakban az éppen adódó hibázások elemzését és javíttatását jelenti. Azaz:

- a) Létrejött-e kapcsolat *X* és *Y* között? Ha igen, milyen eszközzel érte el (tekintet, köszönés, érintés stb.)? Ha nem, minek a hiánya okozta (nem köszönt; túl halkán köszönt; nem szólította meg a partnerét; nem fordult felé; nem nézett rá stb.)?
- b) Miért nem köszönt *X* *Y*-nak? (Mert nem vette észre. Mert nem akarta félbehagyni, amit csinált. Mert nem szereti. Mert nem jutott eszébe, hogy köszönnie kellene. Stb.)
- c) Gyakran követ-e el ilyen típusú hibát a tanuló?
- d) Melyik illemszabályt hagyta figyelmen kívül?
- e) Hogyan lehet a mulasztást pótolni?
- f) Pótoltatni kell a köszönést, elnézést kell kérnie a mulasztónak.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?1 A köszönést igénylő helyzeteket nem észlelő, figyelmetlen gyerekeket előre figyelmeztetheti a pedagógus, de ezt egy másik tanulóra is rábízhatja. A sokszori mulasztásért apró és egyszeri kedvezménymegvonásokkal lehet „büntetni”. Az ilyen tanulók esetében „észre kell venni”, ha köszöntek másoknak.
- ?2 Az ellenálló, „azért sem” köszönő gyerekekkel a kínos helyzetekben is pótoltatni kell a köszönést. (Dacból nem köszönő kisgyerek nagyon kevés van. Elsősorban az ellenállásuk okát célszerű kideríteni s azt megszüntetni.)
- ?3 A nem megfelelő hangerővel, szorongva, esetleg túlozva, harsányan, nem odafordulva vagy túl bizalmaskodva köszönő gyerekekkel a társai között ismételtessük meg a köszönést pontos javítási instrukció alapján. (Ekkora távolságról halkabban is meghallják a köszönésedet. Kicsit állj távolabb, úgy jobban tudsz a felnőttek szemébe nézni!)
- ?4 A nagyon hátrányos helyzetű gyerekekkel szükség esetén az 1. osztályos *Tanítási program* alapján célszerű eljárni a nyelvi formák gyakoroltatásában, a szerepjátékok alkalmazásával, a valóságos helyzet kihasználásával.

Hogyan gyakoroltatjuk a megszólítást?

A megszólítás lehetséges nyelvi formáit feltehetően ugyancsak tudják már a gyerekek. A gyakoroltatás tárgya ezentúl elsődlegesen a megszólítás *módja* lehet. A megszólítás mellett alkalmazott nem nyelvi eszközök helyes használatára a köszönés alatt leírtak vonatkoznak. Egyedül az érintésnek van ez esetben nagyobb szerepe. Az alábbi illemszabályok vonatkoznak rá:

- a) Ha jól ismered – közeli ismerősöd –, akit megszólítasz, egyáltalán nem illetlen, ha a vállát, karját megérinted, esetleg megsimogatsz megszólításkor. (Például a barátaidét, szüleidét, testvéreidét, tanítóidét stb.)
- b) Ha ismerős felnőtteket akarsz megszólítani, de nem veszik észre a szándékodat, jelezheted úgy, hogy a karját, hátát, vállát érinted meg. Nem illik viszont másoknak a csipőjét, combját, arcát érinteni megszólításkor. Nem illik senkit sehol ütögetni, még finoman sem.
- c) Ha a helyzet miatt csak keveset lehet beszélni (pl. mindenki csendben dolgozik; akit megszólítanál, az nagyon siet stb.), akkor a rövid nyelvi formák mellett tekintettel, hanglejtéssel kell elsősorban az udvariasságot kifejezni.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?5 A nyelvi darabosan érintkező gyerekek megszólításait – ha elmondták már, amit akartak – mindig javíttatni kell. Pl.: *Tanító néni, adjon egy ceruzát!* → *Tanító néni, kérem, kérek egy ceruzát!* Vagy: *Tanító néni, legyen szíves adni...*

?6 A tekintettartást mellőző gyerekekkel ismételtessük el a megszólítást úgy, hogy nézzenek a tanító szemébe.

?7 A társaival nyersen, esetleg durván érintkező gyerekekkel elemeztessük, hogy az észlelt helyzetben miért volt helytelen (főlényes, lekezelő) a megszólításuk. (Túl hangos volt? A nyelvi formája volt feltűnő? A tanulók hanglejtéséből érződik főlény? Vagy érintéssel – lökés, taszítás – fejezték ki a negatív viszonyulást?) Azután ismételtessük meg a gyerekekkel a megszólítást.

Hogyan gyakoroltatjuk a bemutatkozást?

1. osztályban megtanultak a gyerekek helyesen bemutatkozni a felnőtteknek. 2. osztályban a kortársak között történő bemutatkozást is megtaníttuk és gyakoroltatjuk.

Az első szakaszban idézzük fel, mit lehet mondani bemutatkozáskor: *Kovács Mária vagyok. Kovács Mária a nevem. Kovács Máriának hívnak.*

Ha egy gyereknek mutatkozik be valamelyik társa, hozzáteheti, hogyan szokták őt szólítani (*Az ismerőseim Marinak hívnak... Szólíts Marinak... Szólíthatsz (hívhatsz) Marinak... stb.*). Az 1. osztályban tanult illemszabályokat az alábbiakkal egészíthetjük ki.

- a) Ha egy gyereknek mutatkozol be, akkor is illik a teljes nevedet mondanod úgy, hogy az érthető legyen.
- b) Gyerekekkel is illik kezet fognod bemutatkozáskor, de nem illetlenség a kézfogás elhagyása sem.
- c) Nem illik nevetgélni a másik gyerek nevére.

A gyakoroltatást először szerepjátékkal kezdjük, majd a lehető legtöbb valóságos alkalmat használjuk ki a gyakorlásra.

A kapcsolatfelvételre vonatkozó tanulásirányítási normák

0 Minden gyereket rendszeresen figyelni kell: köszön-e a szükséges helyzetekben, tud-e udvariasan kapcsolatot teremteni és tartani.

1 A gyerekek kapcsolatfelvétel terén elkövetett hibáit, félszégét, fölényeskedéseit, darabosságát, az esetleges faragatlanságot nem szabad „nem észrevenni”.

Mit jelent a szándéknyilvánítás tanítása?

Mint az az 1. osztályos *Tanítási programban* is olvasható, tanítandó szándéknyilvánító szövegtípusnak tekintjük a *kérést*, a *felszólítást*, a *tudakozódást* és a *meghívást*. 2. osztályban ezek tanítása egyrészt a *nem nyelvi kommunikációs eszközök helyes alkalmaztatását* jelenti. Másrészt bővítendőnek tekintjük azokat a *szituációkat*, amelyekben a gyerekeknek szándéknyilvánító személyként helyt kell állniuk. Gyakoroltatjuk a tudakozódást, kérést *idegen vagy alig ismert felnőttektől* (igazgatótól, levélfelnevőtől stb.). Gyakoroltatjuk továbbá e szövegtípusokat a *gyerekek számára idegen helyen* (vasútállomáson, művelődési házban, postán stb.), felkészítve őket a később esetleg előforduló *veszélyhelyzetekre* is (pl.: eltévedés, pénz elvesztése autóbuszban stb.). A továbbiakban külön-külön írjuk le az egyes szándéknyilvánító szövegtípusok tanítását.

Hogyan tanítjuk a felszólítást gyerekek körében?^{2*}

Egy alkalommal – kiscsoportos beszélgetés keretében – gyűjtessük össze a gyerekekkel, hogy mit kell tudniuk a társaik körében alkalmazható felszólításokról.

- a) Felszólítás esetén a beszélő *határozottan*, esetleg erélyesen *készíti* a hallgatót valamely cselekvés elvégzésére vagy abbahagyására.
- b) A felszólítás lehet kemény hangvételű vagy kérészerű, de a nyers, durva hanghordozás illetlen.
- c) A felszólítás nem tévesztendő össze a parancsolgatással (*Azonnal menj ki, ne keresgélj a szalvéták között!*), valamint nem illik kérést helyettesíteni vele indokolatlanul. (*Ide azt a radírt!*)
- d) Lehetőség szerint a felszólításokat is nyelvileg udvarias formában kell megfogalmazni.
- e) Csak olyan helyzetben szólíthatják fel a gyerekek egymást valamire, ha joguk van hozzá (pl.: nyilvánvaló normasértést észlelnek; a tanító átruházta rájuk a rendfenntartás jogát és kötelességét stb.).

Az a)–e) alatti tudnivalókat tisztázhatjuk beszélgetés során, de fölírhatók táblára, írásvetítőre is. Ezután – lehetőleg az osztály tanulóiról készített magnófelvételtől – hallgassanak meg a gyerekek néhány különböző hangvételű felszólítást, s állapítsák meg, milyen szituációban hangozhatott el, indokolt lehetett-e, hatékony lehetett-e, s a hatékonyságát mi eredményezte: a hangerő, a hangmagasság erős ingadozása, a tempó stb. Felidézhetnek a gyerekek néhány helyzetet, amelyben őket kellemetlenül érintette a társuk felszólítása vagy az ő felszólításuk eredménytelen volt. Mondják el azt is a tanulók, hogy mi lehetett ennek az oka. Az első néhány gyakorlási alkalomhoz fölhasználhatók a *Feladatgyűjtemény 2. b)* feladatai szerepjátékként vagy bábok alkalmazásával.

A továbbiakban a gyakoroltatás az a)–e) pontok alatt felsoroltak megtartásának ellenőrzését jelenti. Minden gyereket figyelmeztetni kell, ha túl nyersen szólít fel valakit vagy

² A kérés tanítását e helyen nem tárgyaljuk, azt az 1. osztály *Tanítási program* alapján lehet gyakoroltatni.

ha parancsolgat, s akkor is, ha a szükséges helyzetben elmulasztja a felszólítást (nem szól rá az ajtót csapkodó gyerekekre).

Hogyan gyakoroltatjuk a kérést, tudakozódást gyerekek és felnőttek körében?

Az 1. osztályban megkezdett tanítási folyamatot ez évben három területen szélesítjük ki.

1. A kérés, tudakozódás *szövegét pontosabban, szabatosabban fogalmaztatjuk meg* a gyerekekkel, mint első osztályban. Azaz vegyék figyelembe a tanulók a 2. személy lehetséges ismereteit a kérés tárgyáról és az 1. személy körülményeiről (pl.: ne használjanak csupán mutató névmásokat, határozószókat hely meghatározására).
2. Arra készítjük a gyerekeket, hogy *tudatosan alkalmazzák a kapcsolatfelvétel és a kapcsolattartás nem nyelvi eszközeit*. Azaz, amíg elmondják kérésüket, addig nézzenek a 2. személyre, fordítsák felé legalább az arcukat, álljanak nyugodtan stb. Törekedjenek arra is, hogy ha segítségre van szükségük, ijedelmüket, izgatottságukat próbálják leküzdeni, és ne kezdjék a kérést kiabálva, ne forduljanak el minduntalan a megszólított felnőttől.
3. Sokféle olyan helyzetben gyakoroltatjuk a kérést, amely a valóságban is előfordulhat. Küldjük el a gyerekeket a tanári, az igazgatói vagy a gondnoki szobába különféle információkért vagy kérésekkel. Előbb azonban még az osztályban játsszuk le, hogyan fogják megoldani a feladatot. Lehetőleg – hacsak nem indokolt – ne párosával végeztessük a feladatokat! Végül, hacsak mód van rá, ellenőrizzük a feladatmegoldás minőségét munkatársainknál: udvariasan lépett-e be a tanuló a szobába, érthető szöveget mondott-e s mondott-e köszönetet stb. Természetesen, ha a gyerekek jelenlétében más osztályokból érkeznek tanulók a tanítóhoz, hogy kérjenek vagy megtudjanak tőle valamit, rögtön közösen elemezhetjük a gyerekek viselkedését.

A különféle foglalkozású felnőttekkel történő érintkezés módját a 2. osztályos *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 1. feladata segítségével végezhetjük. Annyit kívánunk megjegyezni, hogy mielőtt különféle intézményekben tennénk látogatást a gyerekekkel, szerepjátékokkal készítsük föl őket az udvarias kérésre, tudakozódásra, s a valóságos helyzetben minél több gyereknek adjunk módot kérdezősködéssre, informálódásra.

A gyerekek egymás közötti kéréseinek gyakorlásához a 2. osztályos *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 2. a) feladatai szolgálnak mintát.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?8 A nagyon félénk, szorongó gyerekeket továbbra se készítsük túl gyakran idegen helyen, idegen személyektől való tudakozódásra. Őket is vonjuk be viszont az elemzésekbe. Ismerős személyektől (főleg az iskolában) gyakran kelljen kérniük, tudakozódniuk a legkülönbélebb témákról. Őket célszerű párosával küldeni a színhelyre.
- ?9 Azokkal a gyerekekkel, akik nehezen tudnak szöveget alkotni, többször is ismételtessük el, hogyan fogják a 2. személyt megszólítani, s milyen szöveget mondanak majd neki.
- ?10 A darabos modorú gyerekekkel szintén játszassuk el a majdani helyzetet előre, hogy a szöveg érdekessége kicsiszolódjék, s a hanghordozás is az udvariashoz közelítsen.

A tanulásirányítás normái

- 2 A durvaságot, darabosságot, fölényességet nem szabad elnéznünk a tanulóknak!

3 Minden gyereket a lehető legtöbb helyzetben kell kérésre, tudakozódásra készíteni. Arra törekedjünk, hogy a naponta adódó helyzetekben föltalálják magukat a gyerekek, „ne vesszenek el”.

Mit jelent a meghívás tanítása?

A meghívás olyan *félreproduktív szöveg alkotása*, mellyel a meghívó valamely eseményre invitálja a hallgatót (a 2. személyt), s tudatja is a meghívottat az esemény körülményeiről (idejéről, helyéről stb.). *Kommunikációs szempontból* pedig az 1. személy udvariasan készíti a hallgatót egy későbbi cselekvés végrehajtására (vegyen részt, jöjjön el...). A meghívás tanításakor tehát a meghívás tárgyát és annak körülményeit, valamint a kapcsolatfelvételt tartalmazó szövegalkotást gyakoroltatjuk a gyerekekkel. E gyakorlás során a tanulókat az illemszabályok és a kommunikációs normák megtartására is készítjük.

Hogyan tanítjuk a meghívást?

A meghívás tanításának három szakasza van. Az elsőben összegyűjtjük a meghíváshoz használatos nyelvi formákat és a rájuk vonatkozó illemszabályokat. A második szakaszban szerepjátékok révén gyakoroltatjuk a meghívást, a harmadik pedig a valóságos helyzetekben való gyakoroltatás szakasza. Lássuk az egyes szakaszokat részleteiben is.

A tanulásirányítás szakaszai

a) A meghívás tanítását lehetőleg kis csoportokban végezzük. Egy előkészített szerepjáték vagy bábjáték segítségével indíthatjuk a beszélgetést. (*Figyeljétek meg, miért hibás a meghívás? Hogyan javítanátok?*)

Szevasz, Szeplős! Holnap lesz ám a születésnapom! Akkora tortát kapok, amekkorát még álmodban se láttál! Te is eljöhetsz! Majd jól teleeheted magad!

Az elemzés során az alábbiakat fogalmaztassuk meg a gyerekekkel:

- 1 A meghívást mindig nagyon udvarias köszönés és megszólítás előzze meg. (*Anyukám! Erzsébet néni, kérem! Pannika!...*) Semmiképpen se használjunk ilyenkor csúfnevet!
- 2 A meghívás szövege és hangvétele legyen szerény. A fölényes, kérkedő, erőszakos vagy bizalmas meghívással elriaszthatjuk azt, akit meg akarunk hívni.
- 3 A meghívottat leggyakrabban illik tájékoztatni arról, hogy rajta kívül kik lesznek még jelen a rendezvényen, hogy ne érezzék a társaságban kellemetlen meglepetések (nincs, akivel beszélgessen; rosszul választotta meg a ruháját; stb.).
- 4 Nem illik a meghívást elhadarni! Mindenkit úgy kell meghívni, hogy azt érezze, nagyon fontos nekünk, hogy ott legyen a rendezvényünkön. A „*Szeretettel várjuk!*” forma merev, ezért inkább így hívjuk meg barátainkat, ismerőseinket: „*Szeretném, ha el tetszene jönni!*” „*Gyere el, biztosan jól fogod érezni magad!*” „*Nagyon szívesen látjuk Edit nénit a farsangi bálunkon!*”
- 5 A rendezvény minden körülményéről tájékoztatni kell a meghívottat. Jó, ha legalább egyszer elmondjuk magunkban a meghívás szövegét mielőtt meghívánk valakit, nehogy a valóságos helyzetben belezavarodjunk a szövegbe, elkezdjük dadogni stb.

A szóbeli meghívás lazább szerkezetű szövegeket enged meg, mint az írásbeli. Például a „*Kedves X! Tisztelt Y!*” megszólítás helyett elegendő az egyéb alkalmakkor használt megszólítás (vö.: *Tanítási program* 1. osztály 164–167. l.)

- b) A gyakorlás megkezdése ugyancsak kis csoportban történhet. Ehhez a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 3. a)–c) feladatait vagy hozzájuk hasonló, főleg valóságos eseményeken alapuló feladatokat javasolunk felhasználásra. Lehetőleg minden kínálkozó alkalmat (karácsonyi ünnepély, tanévzáró, farsang stb.) föl kell használni a gyakoroltatásra. Mégpedig úgy, hogy egy-egy kisebb csoportban több gyerek is játssza el a meghívást szerepjátékszerűen, s ha lehet, 1-2 gyerek a valóságban is hajtsa végre a meghívást. Ez az utóbbi már tulajdonképpen a meghívás tanulásának harmadik szakaszát jelenti.
- c) A harmadik szakaszban – a valóságos helyzetben történő gyakorlás szakaszában – mindig gondoskodni kell a visszajelzésről, hogy az elemzés is létrejöhessen. Az elemzés szempontjai lehetnek:
- 1 a köszönés, a megszólítás módja, a tekintettartás, a testtartás milyensége;
 - 2 a meghívás szövegének minősége (összefüggő-e, elegendő információt tartalmazott-e), illetve a hangvétel;
 - 3 a kapcsolatzás módja.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?11 Félénk, szorongó gyerekek vagy a lassú szövegalkotók esetében elegendő, ha a szerepjátékokban tudják produkálni a meghívás szövegét. Sőt a szöveget nehezen szerkesztő gyerekektől az is megfelelő szintű produkció, ha mindenféle szerepimitálás nélkül képesek szóban elmondani a meghívás szövegét a tanítónak a társaik (6-8 fő) előtt. Egyedül a szüleiknek szóló meghívást gyakoroltassuk velük is valóságos helyzetben, de előzetesen a többi tanulónál is több felkészítésben részesítsük őket.
- ?12 A kötött típusú szövegek (hirdetés, meghívó) alkotásával sokat küszködő gyerekek számára sok tréningyszerű gyakorlási helyzetet kell teremteni külön is, hogy e reprodukív típusú szövegek alkotásának szabályaihoz mielőbb tudjanak alkalmazkodni.
- ?13 A kommunikációs képességeiket tekintve lassan fejlődő gyerekek számára először sok szerepjátékban, majd ismerősök körében célszerű a gyakorlásra lehetőséget teremteni. Ne kényszerítsük őket arra, hogy teljesen idegen környezetben (igazgatói szoba) kelljen helytállniuk.

A tanulásirányítás normái

- 4 Minden gyerekkel elsősorban azt kell gyakoroltatni, amiben fejlesztésre szorul: vagy a szövegalkotást (szövegszerkesztést), vagy a kapcsolatfelvételt és a kapcsolattartást, vagy a már csiszolt és kulturált, jól és szerényen fogalmazott, érezhetően a 2. személynek szóló meghívást.
- 5 Minden gyereknek alkalmat kell adni – lehetőleg még a 2. osztályban –, hogy valóságos szituációban is vegyen részt meghívásban (legalább legyen egy meghívó „küldöttség” tagja).

Mit jelent a véleménynyilvánítás tanítása?

Első osztályban e címszó alatt az árulkodás és a jogos panasz, a bejelentés közötti különbségtétel tanítását, valamint az árulkodásról való leszoktatás egy lehetséges módját írjuk le. Második osztályban is fontosnak tartjuk, hogy az árulkodás leküzdésére készítsük a tanulókat: a *konfliktushelyzetek* minél *pontosabb leírását*, a higgadt, minél kevesebb indulat által vezérelt *konfliktusoldást* kell gyakoroltatnunk. Második osztályban azonban a konfliktusok kibontásában való aktív részvételre is készítjük a gyerekeket. Ez annyit jelent,

hogy a rajtuk esett sérelmek vagy az általuk észlelt normasértések mellett ne menjenek el. Próbálják meggyőzni, lebeszélni, leszerelni a rendetlenkedő, verekedő, romboló gyerekeket. Viszont vállalják azt is, hogy az ilyenkor kerekedő konfliktusok alkalmával *nyilvánosan közöljék véleményüket* a hibázó gyerekekkel, s *értékeljék* szóban azok *magatartását* is. E nyilvánosan is magavállaló viselkedés tanításával egyben előkészítjük a vita tanítását is.

Hogyan tanítjuk a véleménynyilvánítást?

Az árulkodás szokásának leépítését továbbra is folytathatjuk az 1. osztályos *Tanítási programban* leírtak alapján. Csupán annyival toldjuk meg, hogy az árulkodó vagy bejelentő, panaszoló gyerektől összefüggő, pontos információkat tartalmazó szöveg alkotását kívánjuk meg – ha nincs vészhelyzet (súlyos baleset, tűz stb.).

A tanítás szakaszai

- a) A 2. osztályban a véleménynyilvánítással kapcsolatos első kiscsoportos elemzéshez a *Szóbeli szövegalkotás II.* című diasorozat megfelelő képsorát használhatjuk föl. (A reggel készülődő, siető család fiútagja elalszik a fürdőkádban.) Nézzék végig a gyerekek a képsort, és mondják meg, mi a véleményük a pizsamás gyerekről. Ha megoldható, úgy hangozzanak el a vélemények, mintha ott lenne közöttük, esetleg a tanító vagy egy gyerek megkaphatja a szundító fiú szerepét. Nem szabad megengedni, hogy efféle figyelmeztetéseknél ragadjanak le a gyerekek: „*Na, Pisti, máskor ilyet ne csinálj!*” „*Te aztán haszontalan kisfiú vagy!*” stb. Derüljön ki, hogy ez a fiú önző, nincs tekintettel mások kevés idejére; felelőtlen, mert azzal sem törődik, hogy ő késik el; stb. Szabjanak ki rá a gyerekek valamilyen büntetést is.
- b) A véleménynyilvánítás gyakorlása ezentúl főleg a valóságos helyzetek elemzésére épüljön (valaki föllöki véletlenül egy osztálytársát, de nem segíti föl, és elnézést sem kér tőle; dühükben megcibálják egymás haját; durván sértegetik egymást; stb.). A jelenlévőket a tanító készítse állásfoglalásra, hangos értékelésre, majd a „vétkesekkel” fogalmaztassa meg, mely viselkedési normák és illemszabályok ellen vétettek. Lehetőleg ők oldják fel a konfliktushelyzetet is (kérjenek elnézést, bocsánatot, térítsék meg az okozott kárt, béküljenek ki stb.). Egyelőre mindehhez természetesen a tanító irányítására és felügyeletére van szükség.

Ezen elemzéseket kiegészíthetik a tanító által gyűjtött fotók, melyek veszekedő, vitatkozó embereket (gyerekeket) ábrázolnak. E képeket elemezzék a tanulók abból a szempontból, hogy mely nem nyelvi jelek tükrözik a vitatkozók indulatait, érzelmeit (összevont szemöldök, széles gesztusok, tágra nyitott szem, nagyra nyitott száj, előre hajló felsőtest stb.).

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?14 Az erősen szorongó, büntudatos gyerekek gyakran olyan hibákat is vállalnak, amelyeket el sem követtek. Hívjuk föl a figyelmüket arra, hogy ez is hiba, hiszen mások hibáját takargatják vele.
- ?15 A mindenáron önvédelemre berendezkedett gyerekeket (*én nem, én nem, csak a...!*) szembesítsük minden szemtanúval, azután fogalmaztassuk meg velük az eseményeket, majd értékeltsük is saját magatartásukat. Nem fölényesen, de következetesen.
- ?16 Azok a tanulók, akik az elemzés során hibáikat nem vállalják, a javításon túl büntetést is kaphatnak (ha ez nincs rájuk káros hatással).

- ?17 Az értékelés alól kibújó, inkább félrevonuló gyerekeket is próbálja a tanító kérdésekkel bevonni az elemzésbe (*Neked tetszett, amit X csinált? Egyetértesz vele? Te is így csináltad volna?*)
- ?18 A jól és szívesen, nagy hangon elemző, de egyébként magatartásukban kifogásolható gyerekeket figyelmeztessük arra, hogy csak abban ítélnék el a hibázót, amit ők maguk mindig helyesen csinálnak.

Az elemzésekre vonatkozó normák

- 6 Az elemzések indulatmentes, tárgyilagos hangvételűek legyenek, a tanítás, a segítség szándéka érződjön rajtuk!
- 7 Az elemzések során ne bagatellizáljuk a gyerekek által elkövetett hibákat! (De ne is csináljunk a bolhából elefántot!) Kerüljük a moralizálást is!
- 8 A szélsőségesen lassan haladó, szorongó gyerekeket ne kényszerítsük a társaik előtt zajló véleménynyilvánításra, ha ők elzárkóznak attól!

Mit jelent az elbeszélő és a leíró szövegek alkotásának gyakoroltatása?

Az 1. osztályos *Tanítási programban* leírtak ebben az évben is érvényesek. Továbbra is 6-10 fős *kis csoportban* gyakoroltatjuk az elbeszélő szövegek alkotását. Másodikban is jó témákkal, tapintattal, türelemmel idézzük elő a gyerekek *beszédkedvét*. A *beszélgetés illemszabályaihoz* való alkalmazkodásra készítjük a tanulókat. A beszédkedv megteremtése mellett azonban legalább akkora gondot fordítunk a *beszédfegyelem* kialakítására:

- 9 alkalmazkodják a tanuló az elbeszélő vagy a leíró *szövegszerkesztés szabályaihoz*;
- 10 *ne legyen terjedős*, az elágazásoktól követhetetlen *a szövege*;
- 11 legyenek a *mondatai összefüggőek*, és a *témához kapcsolódjanak*.

A tavalyinál sokkal hangsúlyosabb szerepet kap a *beszélgetés illemszabályaihoz való alkalmazkodás* gyakoroltatása. Nem elegendő csupán csöndben végigülni a kiscsoportos beszélgetést, de a többiekre – elsősorban a beszélőre – figyelni kell, a szövegalkotást követelni kell, s ha a szövegalkotó befejezte a beszédet, vállalni és gyakorolni kell a *szerepcserét* (kérdéseket lehet föltenni, hasonló élményt elmondani, kiegészíteni, helyreigazítani stb.).

Ez évben kell megkezdeni a gyerekek intenzív fejlesztését abból a szempontból, hogy *figyelembe vették-e hallgatóik lehetséges előismereteit* (ismerik-e a szereplőket, ismerik-e a helyszínt, látták-e már a leírás tárgyát stb.).

A továbbiakban az elbeszélő és a leíró szövegalkotásra készítés módjáról szólnunk.

Hogyan gyakoroltatjuk az elbeszélő és a leíró típusú szövegek alkotását?

A szövegtípusok alkotásának irányításához három taneszköz áll rendelkezésre: a *Szóbeli szövegalkotás II.* című diasorozat. A másik taneszköz a már 1. osztályban is alkalmazott *Zörejsor*; a harmadik pedig a 2. osztályos *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című fejezete. A továbbiakban sorra vesszük a tanítandó elbeszélő és leíró típusú beszédműfajokat.

Hogyan gyakoroltatjuk a mesebefejezést?

A mesebefejezésre továbbra is érvényes az 1. osztályos *Tanítási program* leírt tanítási folyamat. Jellegzetessége 2. osztályban csak annyiban módosul, amennyiben az eredetiség (az érdekesség) mellett a szöveg minőségére (összefüggőségére) is tekintettel vagyunk a produktumok elemzésekor. Ebben az évben egyre rövidebb meserészletek alapján lehet gyakoroltatni a mesebefejezést, hogy minél közelebb jussunk a mesealkotáshoz. Az elhangzó meséket az előző szempontokon túl az *Irodalom* tankönyvben szereplő meseelemzési szempontok felhasználásával is lehet vizsgálni.

A *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 5. pontja alatt javasolt meséken kívül (vagy helyett) bármely ismeretlen mese megfelel a célnak.

Hogyan gyakoroltatjuk az elbeszélő szövegek alkotását?

Ez évben föltétlenül ragaszkodnunk kell az elbeszélés hármasságának (előzmény, esemény, következmény) karakteres érzékeltetéséhez. Nem elég tehát sorrendben egymás után felsorolni az eseményeket, hanem az epikai jellegű tagoltatást is be kell vezetni: „*Az elbeszélésednek legyen egy érdekes csúcspontja, amely után várjuk a megoldást!*” Természetesen továbbra is követelmény az események sorrendjének követhetősége, a szereplők pontos bemutatása, a mondatok tartalmi kapcsolódása. Ez évben megkívánjuk a szereplők beszélgetését, tehát a *párbeszéd* szövegbe építését.

A továbbiakban is használhatók a *Zörejsor* etűdjei (ezeket a gyerekek kiegészíthetik saját „rejtvényfelvételeikkel”), a *Szóbeli szövegalkotás II.* című diasorozat képei (a karikatúrák is!), és rendelkezésre áll a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 6. feladatsora. E feladatsorban új elemként szerepelnek a *fantáziát* megmozgató témajavaslatok. A fantázia alapján létrejött szövegek gyakran csak annyiban meseszerűek, amennyiben nem valóságos eseményekről szólnak. Azonban gyakran nem alkalmazkodnak a mese morfológiai sajátosságaihoz (legkisebb fiú, három próba...), hanem inkább „tudományos”-fantasztikus elemekből fölépített eseménysorokkal találkozunk.

Az elbeszélés gyakoroltatásának kívánatos és eredményes formájaként továbbra is a *6-10 fős kis csoportos beszélgetéseket* tartjuk. A beszélgetések során végképp le kell szoktatni a gyerekeket a jelentkezésről. A szerepváltás szándékát tanulják meg tekintettel, odafordulással, érintéssel jelezni.

A szövegalkotás, -elemzés gyakorlásán túl bevezetjük a tanulók által elmondott és magnóra vett szövegek elemzését is. Az elemzendő felvételeket a tanító más osztályok tanulóival is elkészítheti. Az elbeszélést – vagy annak részletét – kis csoportban meghallgatják a gyerekek, mégpedig az alábbi megfigyelési szempontok alapján.

- 12 Voltak-e fölösleges részletek a szövegben?
- 13 Hallottatok-e fölösleges szóismétléseket, esetleg töltelékszó-használatot, indokolatlanul gyakran használt kötőszót?
- 14 Nehezítette-e a megértést az események sorrendjének kuszasága?
- 15 Előfordult-e, hogy nem tudtuk, hogy ki szerepel éppen? Stb.

A felvételt többször is meg kell hallgatni, mert az ilyen elemzés nehéz. Természetesen szakszerű megállapításokat ne várjunk, elégedjünk meg azzal is, hogy „*Az a rész, hogy..., nem kellett volna*”. A tanító viszont fogalmazza meg pontosan a hiba típusát.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?19 A nagyon tömören fogalmazó, de jó szövegszerkesztő gyerekeket készíthetjük bővebb szöveg alkotására. („*Kicsit többet is elmondhatsz a történet körülményeiről.*”)

- ?20 A töredezett szövegeket alkotó, az események között „ugráló” gyerekekkel emeltessük ki az eseményeket sorrendben, majd mondassuk el velük újra a történetet.
- ?21 Még továbbra is előfordulhat, hogy akadnak gyerekek, akik szószerkezeteket, állító szerkezeteket raknak sorba, vagy csak leolvassák a képet: „*A krokodilok alszanak. Sok ember van. Bámulnak az emberek... Félnék a krokodiltól... Megszöktek az állatkertből.*” Tőlük ezeket a produkciókat is elfogadhatjuk, de törekedjünk arra, hogy – egyénekenkénti előkészítéssel – *szöveget* tudjanak mondani. Ilyen kérdésekkel készíthetjük elő szövegalkotásukat: „*Hogyan kerülhettek ide a krokodilok? Mi történne, ha te is ott lennél a teremben? Kik lehetnek a teremben ezek az emberek? Mit gondolsz, hogyan fog megoldódni ez a helyzet?*” Ezután mondják el a tanulók a történetet, amelyet összeállítottak maguknak a kérdések segítségével. Gyakran, sokat dicsérik a dicsérhető teljesítményüket!
- ?22 A főlegesen közbeszóló gyerekeket tapintattal kezeljük, de mindig figyelmeztessük őket érintéssel, tekintettel!

Hogyan gyakoroltatjuk a leíró szövegek alkotását kis csoportban?

A 2. osztályban tovább gyakoroltatjuk az *állatok, személyek és tevékenységek* leírását az 1. osztályos *Tanítási programban* leírtak alapján. A tanításhoz fölhasználhatjuk a *Szóbeli szövegalkotás II.* című diasorozat képeit, valamint az *Irodalom* tankönyv meséit, a gyerekek és a pedagógus által gyűjtött fotókat is. A *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 9. és 10. feladata is felhasználható. A fenti leírástípusokat kiegészítjük a térleírás tanításával, valamint folytatjuk a személyleírást segítő külső testi jellemzők bemutatását.

Hogyan tanítjuk a tér leírását?

A tér leírásának tanításával arra készítjük fel a gyerekeket, hogy másokat útba tudjanak igazítani.

A tanítás szakaszai

- a) Az útbaigazítás tanítását bevezethetjük pl.: így:

Báb: – *Meg tudnátok nekem mondani, hol találom az igazgató szobáját? Azt is, hogyan jutok el oda? Mit kell keresnem, hogy jól tudjak tájékozódni?*

Ezután egy vállalkozó gyerek magyarázza el a bábnak, hogyan jut el az igazgatói szobába. Dicsérik meg, ha tud jó támpontokat adni (a kék korlátnál balra; a lengőajtón át kell menni stb.).

- b) A tér leírásának gyakoroltatása folyhat a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 12. a), b), c) feladatai és a hozzájuk hasonló feladatok alapján. Mind a megtanítás, mind a bevezetés kis csoportban folyjék. A szövegalkotást követő elemzés térjen ki arra, hogy nem elegendő a mutogatás (erre, arra, aztán megint erre), hanem a szöveges (szabatos) útbaigazítást jó *kiegészíteni a gesztusokkal.*

Mit jelent a személyek leírásának tanítása?

Az 1. osztályban már megtanítottuk a külső testi jellemzők közül a hajszínt, a szemszínt, a testmagasságot és az arcformát. A továbbiakban az *életkor*, a *testtömeg*, a *testalkat* tanításával egészítjük ki a fentiek gyakoroltatását, külön folyamatokként írva le őket.

Hogyan tanítjuk az életkorokat?

Az életkorok megnevezésének tanítását tekintjük első szakasznak, majd e megnevezések hozzárendelésének gyakorlása a második szakasz.

a) – *Főként a táblára, hogy az ember életkorának különböző szakaszaiban milyen korúnak tekinthető. Szerintetek ti, 7 évesek, milyen korúak vagytok? És a szüleitek? A testvéreitek? Soroljátok be a családtagjaitokat a táblázat szerint!*

0 – 12 hónap	csecsemőkor
1 – 3 év	kisgyermekkor
3 – 6 év	óvodáskor
6 – 10 év	kisiskoláskor
10 – 18 év	serdülőkor
18 – 24 év	ifjúkor
24 – 50 év	felnőttkor
50 – a halálig	öregkor

b) Az életkorok azonosításának gyakorlása a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 11. d), e) feladata alapján folyhat akár írásban, akár önállóan is. A gyakorlás végül beépül a személyleírásokba: ezek elmondásakor az életkort mint egy jellemzőt említik meg a tanulók.

Hogyan tanítjuk a testtömeg fogalmát?

a) Az első szakaszban a testtömeg becslését, majd pontos mérését végeztetjük a gyerekekkel.

– Jöjjön ki X, Y és Z. Szerintetek kinek a testtömege a legnagyobb? (Ki a legnehezebb?) Állítsátok őket a testtömegük szerint növekvő sorrendbe!

A becslés után mérjük meg a három gyerek testtömegét, és állapítsuk meg, helyesen állították-e sorba őket osztálytársaik.

b) A napköziben vagy bármely alkalmas időben ezután minden gyerek álljon mérlegre, s olvassa le saját testtömegét. Ezt az adatot – csakúgy, mint a testmagasságot – jegyezze meg, vezessenek róla feljegyzést, s a méréseket kéthavonta ismételjék meg. Akár a gyakorlás során, akár az első szakaszban felhasználhatók a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 11. f), g) feladatai.

Hogyan tanítjuk a testalkat jellemzőit?

A tanítás szakaszai

a) Az első szakaszban a sovány (vékony), a kövérkés (kövér) és a sportos testalkatú személyek besorolását tanítjuk meg. Ehhez felhasználható a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 11. h) feladata. Ha a gyerekek elolvasták az *Ablak-Zsiráf gyermeklexikon sovány és sport, sportol, sportoló* címszavait, és az ott szereplők képét is megnézték, besorolhatják a pedagógus által gyűjtött fotókon vagy grafikákon szereplő embereket testalkatuk szerint.

b) Ezután már csak a gyerekek által ismert vagy szintén fotókon szereplő emberek besorolásával folyhat a gyakorlás.

Hogyan tanítjuk a személyleírást?

Az 1. osztályos *Tanítási program* tartalmazza a személyleírás tanításának általunk javasolt módját. 2. osztályban a tanítás menete megegyezik az ott leírtakkal és a következőkkel:

- a) Megtanítjuk az egyes jellemzőket az előzőeknek megfelelően. Közben gyakoroltatjuk magát a személyleírást is a már ismert testi jellemzők (szemszín, hajszín stb.) beépíttetésével. A személyleírás gyakoroltatásához fölhasználható a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 11. *i), j)* feladata (testmagasság); 11. *k)–n)* feladata (arcforma; 11. *o), p)* feladata (hajszínek).
- b) Gyakoroltatjuk a személyleírást a test külső jellemzőire vonatkozó újabb ismeretek fölhasználásával. A gyakorlás kis csoportban folyjék a kommunikációs normáknak és az illemszabályoknak megfelelően. A gyakoroltatáshoz felhasználható a *Feladatgyűjtemény Beszédművelés* című részének 11. *a)–c)* feladata.

A gyakoroltatás során elfogadható – a lassan haladó tanulóktól – az efféle mondatsor:

„*Kövér testalkatú. Kb. 120 cm magas. Az arca hosszúkás. A haja vékony szálú, szőke...*”

Törekedjünk azonban arra, hogy minél többen tudjanak valóban szöveggé szerkesztett leírásokat készíteni szóban. E leírásokban az állítások sorrendje követhető legyen! (Haladjon a fejtől a talp felé vagy fordítva; szóljon előbb az egész test látványáról, utána részletezzen vagy fordítva...)

Hogyan tanítjuk a tárgyak leírását?

A tárgyak leírásához fölhasználhatók a *Szóbeli szövegalkotás II.* című diasorozat azon képei, amelyek népművészeti tárgyakat ábrázolnak. Ezekon kívül természetesen alkalmasak a tanító és a gyerekek által e célból összegyűjtött valóságos tárgyak vagy tárgyfotók is. Lényeges azonban, hogy azok ne legyenek mindennapiak, unalmasak!

A tanítás szakaszai:

- a) Az első szakaszban, *e leírási mód megismertetésekor* lehetőleg valóságos, kézbe vehető tárgyból induljunk ki. Vigyünk be a gyerekeknek szép népművészeti alkotást vagy új, érdekes formájú használati eszközt, iparművészeti dísz tárgyat stb. Adjuk kezébe, s állapíttassuk meg
 - 1 miből készült;
 - 2 kézi vagy gépi munkával állíthatták elő (esetleg még tovább lehet konkretizálni);
 - 3 milyen a színe (színösszeállítása), tapintása, felülete;
 - 4 milyen a formája (hajlított, elágazó, tojásdad, szögletes stb.);
 - 5 egyedi darab vagy szériatermék;–6 mire használják, milyen környezetet igényel?

Stb.

Ezután egy önként vállalkozó gyerek foglalja össze egy leíró szöveggel a tárgyról felsoroltakat. Szövegének adjon címet is. Ha szükséges, a hallgató gyerekek egészítsék ki vagy javítsák a szövegben elhangzottakat.

- b) A tárgyleírást *gyakoroltató* szakaszban többféle eljárást alkalmazhatunk. Például felkészülhetnek egyes gyerekek egy-egy magukkal hozott tárgy bemutató leírására. Lehet rejtvényként is feladni egy-egy tárgy leírását, s a hallgatóknak kell megnevezniük a leírt tárgyat. A tanító is mutathat (képen, dián, valóságban) leírandó tárgyat. Ez esetben 2. személynek, a hallgatósnak az ott jelen lévő gyerekeket tekintjük.

- c) Ha a fenti „csak maguk között” készülő leírást már 2-3 alkalommal gyakorolták a tanulók, jelöljük ki a csoporton kívül 2. személyt. (Pl.: „*Mutasd be a tárgyat úgy, mintha idegenvezető lennél egy múzeumban, s felnőttek hallgatnának!*” „*Mutasd be úgy a tárgyat, mintha az osztály gyűjteményének egy darabját vendég gyerekeknek, »felnőtteknek« írnád le!*” Stb.)

Hogyan gyakoroltatjuk az üzenetközvetítést?

Az üzenetközvetítés gyakoroltatására teljes mértékben az 1. osztályos *Tanítási program* megfelelő fejezetében leírtak érvényesek.

A tanulásirányítás normái

- 16 Az üzenetközvetítést minden tanulóval gyakoroltatni kell!
17 A lassan haladó gyerekekkel mindig „próbáltassuk el” az üzenetátadást!

Hogyan gyakoroltatjuk a hirdetést?

2. osztályban – félévtől kezdve – a tanulók egy része írásban is fog hirdetést készíteni. (3. osztályban viszont minden gyerek ír majd hirdetést.) A továbbiakban is javasoljuk az 1. osztályos *Tanítási program*ban a szóbeli hirdetésről leírtakat. Továbbá át kell tekinteni a 2. osztályos programunk *Fogalmazás* című fejezetében található definíciót és a tanításra vonatkozó javaslatainkat. Ez utóbbira azért van szükség, mert a szóbeli hirdetés tanítását elsősorban az írásbeli hirdetés előkészítésének tekintjük.

A szóbeli hirdetés gyakoroltatásának – a fentiekén túl – van speciálisan ez évi feladata is. A 2. osztályban lehet elkezdni a felhívó funkciójú hirdetés gyakoroltatását. Azaz szisztematikusan tanítsuk meg a gyerekeket a *figyelemfelkeltés* – kulturált – *eszközeire*. Pl.: hirtelen hangerőváltás; szünettartás; tekintetváltások; kapcsolattartás tekintettel; mindenki által jól látható hely kiválasztása; kézfeltartás, tapsolás stb. E nyelvi és nem nyelvi eszközöket gyűjtessük össze a gyerekekkel, mutassák is be, hogyan alkalmazzák őket. A hirdetés gyakorlása során a javítások ne csak szóbeli elemzést jelentsenek, hanem a helyes, a javasolt mód eljátszását. Mind több tanulónak teremtsük meg a valóságos hirdetés lehetőségét – másutt is, nem csak az osztálytársai között!

Az elbeszélő és a leíró jellegű szövegek gyakoroltatására vonatkozó tanulásirányítási normák

- 18 A tanító ragaszkodjon a műfaji sajátosságokat magukon viselő, jól érthető, eredeti szövegekhez.
19 Minden beszélgetés – a spontán kialakult is – legyen az illemtudó viselkedés kommunikációs normákat szem előtt tartó gyakorlás színtere is (az erre már képes gyerekek körében).
20 Bármely szövegtípust gyakoroltatjuk is a gyerekekkel, a 2. személy (a hallgató) és annak beavatottsága tisztázott legyen!

Mit jelent a tudakozódásra való válaszolás tanítása a 2. osztályban?

Már első osztályban megtanítottuk a gyerekeknek a legfontosabb személyi adataikat, hogy – speciális helyzetekben – tudakozódásra ismertetni tudják őket. A 2. osztályban folytatódik a

személyi adatok (főleg a családra vonatkozó adatok) tanítása; az apa és anya születési helye és ideje; a testvérek születési helye és ideje. Újabb ismereteket tanítunk a névről is: a becenév és a használatára alkalmas helyzetek; a ragadványnév és fajtái; a csúfnévhez való viszonyulás. Természetesen mindemellett gyakorlandó mindaz, ami az 1. osztályos *Tanítási programban* a tudakozódásra való válaszolásról szerepel. Végül gondoskodjunk arról is, hogy a gyerekek teret, személyeket, tevékenységeket stb. leíró szövegekkel is tudjanak válaszolni mások érdeklődésére. Ezenközben törekednünk kell arra is, hogy a kapcsolattartást és a kapcsolatzárást a gyerekek udvariasan oldják meg.

A tudakozódásra való válaszolás tanítása több önálló folyamatra bomlik. A továbbiakban az egyes folyamatokat külön-külön írjuk le.

Hogyan tanítjuk az apa és az anya születési helyét és idejét?

A tanítás szakaszai

- a) E négy adat megtanításának első szakasza jó alkalom a gyerekek saját adatainak átismétlésére.

–1 *Akinek az adatait felsorolja a bábum, álljon fel!*

–2 *Akinek a lakcíme a táblán szerepel, az mondja meg a születésének helyét és idejét!*

Stb.

Ennyi ismétlés után feltehető a kérdés: „*Ismeritek-e édesapátok és édesanyátok születési helyét és idejét? Kérdezzétek meg a szüleiteket! Érdeklődjétek arról is, hogy faluban vagy városban születtek-e! Arra is kérjétek meg őket, hogy írják le az adataikat!*” (A leírt adatokra azért van szükség, hogy a gyakorláskor a tanító ellenőrizni és segíteni tudja a tanulókat a tanulásban.)

A következő alkalommal (pl.: bábok segítségével) kis csoportban lehet ellenőrizni, hogy elvégezték-e a gyerekek a feladatukat.

Báb: – *Én mondom édesanyátok lánykori nevét, ti pedig mondjátok meg, mikor és hol született.*

Vagy:

– *Én mondom édesapátok születésének helyét, ti válaszoljatok rá azzal, hogy pontosan mikor született.*

Vagy:

– *Aki a vetítővászonon olvassa a saját születési adatait, az mondja meg, hogy hány éves az édesapja és mikor ünnepli a születésnapját.*

- b) A gyakorlás szakaszában a *Feladatgyűjtemény A szövegbefogadás és a szövegértés tanítása* című részének 2. d), e) feladatai használhatók fel, illetve folytatható a gyakorlás egyéb, önálló írásos feladatok segítségével is.

Hogyan tanítjuk a testvérek születésének helyét és idejét?

A testvérek születési adatainak tanítása megegyezik a szülők adatainak tanítási módjával. Felhasználhatók a *Feladatgyűjtemény* fent említett részének 2. f), g), h) feladatai a betűjelek sorrendjében.

Gondot okozhat a tanítás során, ha valakinek sok, 6-10 testvére is van. Annyit minden testvérről tudni kell, hány éves, és mikor van a születésnapja. Célszerű a korban legközelebb eső testvérek születési adatait pontosan megtanítani, a többiekét az életkorból számíthatják ki a gyerekek. Akinek nincs testvére, az természetesen ezen gyakorlási idő alatt kapjon más feladatot, vagy tanulja meg a hozzá legközelebb álló unokatestvérei születési adatait.

Hogyan tanítjuk a vezetéknev és az utónév sorrendjét?

- a) A tanítás első szakaszában bevezetésként célszerű átismételni, amit a saját nevükről tanultak a gyerekek.
- 1 A táblán lévő nevekből (utónevek és vezetéknevek rendezetlen halmazban) írjatok 5 teljes magyar nevet! Húzzátok alá pirossal az utóneveket! A vezetékneveket (családneveket) keretezzétek be!
 - 2 Az *Irodalom* tankönyvetekből írtam ki néhány író és költő nevét. Csak a családneveket keressük ki közülük! (A nem magyar alkotók neve kerüljön a táblára!)
- Ha szükséges (mert a gyerekek maguk nem tudják megfogalmazni), mondjuk meg, hogy a legtöbb nyelvben a családnév az utolsó a nevek sorrendjében. Ezen információ birtokában oldhatják meg a gyerekek a *Feladatgyűjtemény* 2. i) feladatát. Mindez akár az egész osztály bevonásával is történhet.
- b) A családnév és az utónév sorrendjének gyakorlása a *Feladatgyűjtemény Beszédfejlesztés* című részének 2. j) feladata alapján folyhat. Ezentúl bármely helyzetben kerül elő idegen nemzetiségű személyek neve (tévéből, rádióból, újságból gyűjthetik, lehet az éppen olvasott könyv írója stb.), mindig állapítsák meg a gyerekek a családi és a keresztnévét, s ha lehet, azt is, mely néphez tartozik. A gyakorlás történhet írásban, olvasás alapján, de legalább az ellenőrzéskor tanítsuk meg a helyes kiejtést is. Ez az elv kötelezően érvényes a napi hírekből ismerhető politikusok és az ismert művészek, írók, költők nevére.

Hogyan tanítjuk meg, ki mikor használhat becenevet?

A bizalmas megszólítás problémáját már érintettük. Ennek egyik speciális esete a becenév használata. Az erre vonatkozó tudnivalókat két szakaszban taníthatjuk. E szakaszok:

- a) a becenév használatára vonatkozó illemszabályok megtanítása;
- b) az udvarias megszólítás és a megemlítés gyakoroltatása.

A tanítás szakaszai:

- a) A tanítás kezdeteként – kis csoportokban – gyűjtsék össze a gyerekek, kit milyen becenéven szólítanak otthon, kik szólítják még becenéven, van-e a család többi tagjának beceneve. Ezután előre megtanult (báb)jelenetek szereplőiről döntsék el, hogy milyen viszonyban és helyzetben lehetnek a szereplők, helyénvaló-e a becézés. (A páros jeleneteket előre el lehet próbálni a gyerekekkel úgy, hogy mások ne lássák.) Az eljátszott helyzetek lehetnek:
- 1 anya mondja kislányának: „*Mi a baj, Bogárka, miért lógatod az orrodát?*”
 - 2 orvosnál a kisfiú mondja az orvosnak: „*Biztosan fájni fog a szuri, legalább tessék mondani nekem, hogy ne sírjál, aranycsillagocskám, anyukám is azt szokta mondani, ha fáj valami!*”
 - 3 a tanító mondja egy gyereknek: „*Már harmadszor verekszel ezen a héten. Ezért bizony intő jár, Zsófi!*”
 - 4 a postás mondja a kislánynak: „*Benes Gabriellának hoztam levelet. Neked szól?*”
 - 5 *Nem hiszem, engem mindenki Gabicának szól!*”
- Az elemzésekből eldönthető, hogy
- 6 csak egymáshoz közel álló emberek becézik egymást (jó barátok, ismerősök, családtagok stb.);
 - 7 aki hibázik, annak többnyire nem jár a becézés;
 - 8 vannak helyzetek, amelyekben nem használhatunk becenevet (orvosnál, ha az adatainkat kérdezik, levélcímzéskor stb.).

- b) A becenév felismerésének és használatának gyakorlásához a *Feladatgyűjtemény 2. k), l)* feladatai használhatók. Ezenkívül a napi gyakorlatban elhangzó, indokolatlanul túl kemény megszólítások, illetve a vigasztaló, empátiás becéző megszólítások egyaránt képezhetik elemzés és értékelés tárgyát.

Hogyan tanítjuk meg, mi a ragadványnév?

A ragadványnevet a közvetlen környezete „adja” az embernek megkülönböztetés céljából. A ragadványnév nem tükröz mindig tapintatot (Kacska Kovács Jenő), de többnyire nem bántó. Itt a foglalkozás és a lakóhely szerint keletkezett ragadványnevekkel foglalkozunk. Ezek sokszor állandósultak is (*Turai Balázs, Bagi István. ... Kovács Erzsébet, Pék Júlia...*).

Mielőtt a fenti jellemzőket megfogalmaztatnánk a gyerekekkel, állítsuk őket problémahelyzet elé. Minden osztályban több Zsolt, Katalin, Zsuzsa, Laci stb. fordul elő. Gyakran Horváth Istvánból is kettő van (ez a feladat szempontjából a legszerencsésebb eset).

–1 *Tegyük fel, hogy az Istvánokat csak egy-egy jellemző tulajdonságuk alapján különböztethetjük meg, mert egyforma a családnevük. Adjunk nekik ilyen ragadványnevet!*

–2 *Mind a három gyereknek Szabó Katalin a neve. Adjatok nekik megkülönböztető nevet a tulajdonságaik alapján!* (Lehet három bábót vagy három fotót alkalmazni.)

Ezután tisztázhatjuk, hogy nemcsak tulajdonság alapján képződik ragadványnév, hanem legtöbbször a foglalkozás vagy a lakóhely szerint.

A gyakorláshoz a *Feladatgyűjtemény 2. n)–ö)* feladatai használhatók.

Két illemszabályt feltétlenül meg kell tanítani a ragadványnév kapcsán:

a) Nem illik ragadványnévvel csúfolni, megalázni a viselőjét.

b) Ha valakiről beszélünk egy harmadik személynek (leírjuk, bemutatjuk), nem illik elárulni sem a nem hivatalos ragadványnevét, sem a gúnynevét.

Hogyan tanítjuk a tudakozódásra való válaszolást a nem adatszolgáltató helyzetekben?

Vegyük számba, mit és mely helyzetekben tudakolhatnak egy másodikos gyerektől!

–1 *Hol laksz? Merre kell menni hozzátok?*

–2 *Hol a legközelebbi busz- (trolli-, vasúti) megálló? Hogyan jutok oda?*

–3 *Mekkora a lakásotok? Hol a te szobád?*

–4 *Hát ezt meg hogy csináltad?*

–5 *Milyen az új kistestvéred?*

Tehát egyszerű, rövid válaszokat igénylő, többnyire érdeklődő kérdéseket tesznek föl egy kisgyereknek. A kérdésekre válaszoló szövegtípusok gyakoroltatását szintén e fejezetben írtuk le (tér, személyek, tevékenységek leírása). Itt elsősorban a kommunikációs helyzethez való alkalmazkodásra hívjuk fel a figyelmet:

a) Ha megszólítanak, kérdeznek tőled valamit, illik a legjobb tudásod szerint válaszolnod.

b) Nem illik a válladat vonogatnod, szó nélkül bámulnod vagy úgy tenni, mintha nem is hallottad volna a kérdést.

c) Illetlenek az efféle válaszok:

„Most nem érek rá, rohanok!” „Mit tudom én!” „Hát ezt meg minek neked tudni?” „Mi közöd hozzá?”

d) Illik tartanod a kapcsolatot a kérdezővel. Bármennyire megzavart is, amíg beszélsz vele, állj meg, és fordulj felé!

A tudakozódásra való udvarias válaszadás gyakoroltatását a *Feladatgyűjtemény 2. a)–c)* feladatai alapján végezhetjük.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?23 Vannak gyerekek, akik lassan, hosszas gyakorlás után tanulnak csak meg pontos adatokat. Velük türelmesen foglalkozunk, inkább szóbeli feladatokat kapjanak kis csoportos beszélgetések keretében. Esetleg külön tanítsuk meg nekik előbb pl.: az évszámot, s csak azután a hónapot és a napot. A szerepjátékukat sok direkt gyakoroltatással előzzük meg.

?24 Azoknak a gyerekeknek, akik látszólag gyorsan, de felületesen rögzítik a családtagok adatait, szabályos időközönként (2-3 hetenként) újból és újból adjunk az adatok fölledzését igénylő feladatokat.

?25 Az érintkezési nehézségekkel küszködő gyerekeket sok-sok szerepjáték és bábozás segítségével készítsük föl a valóságos helyzetekben történő helytállásra.

A tanulásirányítás normái

21 A családtagok adatainak tanítása ne váljon egyszerű kikérdezéssé, hanem mindig feladatba ágyazódjék.

22 A tudakozódásra való válaszolás gyakorlásakor készítsük a gyerekeket minél szabatosabb szövegalkotásra, valamint az udvarias kapcsolattartásra.

Felhasznált irodalom

DEME LÁSZLÓ: *Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség..* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 122 p.

HALÁK LÁSZLÓ: *Illemkocka.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1975. 276 p.

MONTÁGH IMRE: *Mondjam vagy mutassam?!* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1985. 146 p.

SZENDE TAMÁS: *A szó válsága.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1979. 256 p.

ZSOLNAI JÓZSEF: *Beszédművelés kisiskolás korban.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 192 p.

ZSOLNAI JÓZSEF: *Bevezetés a pedagógiai szakirodalmi alkotómunka technikájába.* Somogy megyei Továbbképzési Kabinet, Kaposvár, 1975. 112 p.